

20 Yüzyıl Başlarında Türk Eğitiminin Amaçları Konusundaki Tartışmalara Mukayeseli Bir Bakış

Doç. Dr. Mustafa Ergün

I. Türk eğitiminin amaçları problemi

Medrese sistemi"ne göre kurulmuş Selçuklu ve Osmanlı eğitim düzenlerinde eğitimin amacı, İslâm dini hükümlerine ve ilim geleneğine göre belirleniyordu. Medrese vakfiyelerinin düzenlenmesinde vakıf kurucuları serbest olmasına rağmen, genelde, yukarıdaki belirleyiciler ortak bir amaçlar zümresi ortaya koymuştu ve bu her yerde tartışmasız kabul ediliyordu.

Türkiye'de eğitimin amaçlarının neler olması gerektiği konusunda düşünürler arasındaki tartışmalar, yoğun olarak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Bunun belli başlı sebepleri olarak da şunlar gösterilebilir:

- Mektep ve medrese sistemlerinin iki ayrı zihniyette insan yetiştirmesi, artık sık sık problemler çıkarmaya başlamıştı.

- "Mektep sistemi" medrese karşısındaki yerini artık iyice sağlamlaştırmış, hattâ devletin desteği ile üstün bir duruma bile geçmişti.

- 1700'lerin sonlarından beri yapılan eğitim çalışmaları, artık eğitimin teorik temelleri üzerinde tartışmaların yapılacağı bir ortam hazırlamıştı. Teorik tartışmalar için yeterli bir tecrübe birikimi olmuştu.

- Osmanlı aydınlarının Avrupa ile temaslarının artmış olması sonucu, Avrupa'nın üstünlüğünü sağlayan fennî ve teknik zihniyetin yanı sıra bu kıtadaki sosyal çalışmalar da Türkiye'ye yansımaya başlamıştı.

- Osmanlının yıkılışı, amaçsızlıkta, ümit ve azim yokluğunda görülüyor; her alandaki ve bu arada eğitim alanındaki çalışmalarda da memleket şartlarına uygun amaçların belirlenmesi gereği vurgulanıyordu.

- Çok partili yönetimler ülkenin her problemine değişik bakış açılarından bakmak imkân ve fırsatını veriyordu.

- Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı aydınlarında oldukça yüksek bir dinamizm vardı. Adeta her alanda görülen bu dinamizm, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de temellerini kurmuştur.

2. Emrullah Efendi, Sâti Bey, Ziya Gökalp ve M. Sabahattin Bey'lerin bu konudaki fikirleri

Emrullah Efendi

Emrullah Efendi'ye göre eğitimin amacı bir fertteki bedenî ve nefsanî güçleri olgunluk derecesine çıkartmaktır. Eğitim, fitrat ve hürriyet üzerine kurulmalı; kişinin tabîî hürriyetini sağlamalıdır.

Eğitim, kişileri din hükümlerine ve vatan çıkarlarına uygun bir faziletle ve uygulamalı bilgilerle donatmak demektir.

Emrullah Efendi bir politikacı olduğu için, ortaya koydukları da genellikle eğitim politikasının amaçları olmuştur. Ona göre eğitimin gelişmesi öğretmenden öğrenciye, üniversiteden liseye, yukarıdan aşağıya doğrudur. Eğitim kademeleri arasında yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya kuvvetli bağlar vardır Ama "İlim yukarıdan başlar. Fakat ben bu nazariyeyi söylediğim vakit mekâtib-i ibtidaiyeye ehemmiyet vermeyeceğim demedim. En ziyade oraya ehemmiyet vereceğim. Mekâtib-i ibtidaiye içindir ki ben yukarıdan başlıyorum. Evet, şecere-i marifet şecere-i Tûba gibidir, onun kökü yukarıdadır. Bugün tarih tedkik olunsun, bütün funun meydana konsun; acaba ilm-i beşer nasıl terakki etmiştir?"

Emrullah Efendi, genellikle "Tûba Ağacı Nazariyesi" denilen bu görüşü ile tanınmıştır. O, bu konuda Sâti Bey ve Ethem Nejat ile seviyeli bir tartışmaya girmişken Feridun Vecdi ve Ziya Gökalp de bu tartışmada kendisini desteklemişlerdir.

Emrullah Efendi, Bakanlığı sırasında İstanbul Dârülfünunu'nu mükemmelleştirmeye çalışmış; ancak ona özerklik verme yerine onu tamamen Bakanlığın kontrolüne alma teşebbüslerinde de bulunmuştur. Ancak bunun yanı sıra "yüksek öğretimin yatılı olamayacağı, yatılılık yerine öğrenci yurtlarının (dârü't-tülab) yaptırılması gerektiği", "yüksek öğretimin özel olamayacağı", üniversitedeki anarşik olaylara normal polisin değil de "üniversite polisinin" müdahale etmesi gibi esaslı prensipler koymuştur.

Eğitimin temeli öğretmendir; bir ülkedeki eğitimin amacı öğretmen yetiştirmede kendisini gösterir. Bu nedenle, yüksek öğretimde yatılılık politikasına karşı çıkan Emrullah Efendi, öğretmen yetiştirmede yatılılığı savunmuştur. Öğretmenlik bir meslektir, bir sınıftır. Bu sınıf özel bir şekilde yetiştirilerek toplumun ve bilhassa köylülerin aydınlatılması sağlanmalıdır. Öğretmen yetiştirmedeki bu ilkeler, Türk öğretmen yetiştirme politikasının daha sonra izlediği ana düsturlardan birisi olmuştur.

Emrullah Efendi, İlköğretimde parasız mecburî öğretim sistemini getiren bir düşünürümüzdür. Ona göre ilköğretimin temeli parasız-mecburi öğretimdir. Devlet, suç işleyen çocuğu nasıl zorla hapisaneye götürüyorsa, onları zorla okula da götürmelidir. İlkokullarda eğitimin amacı dinî, ahlakî ve askerî bir osmanlı eğitimidir. Bu arada zihnin ihtiyaçlarına göre faydalı bilgiler de verilmelidir.

Tûba Ağacı Nazariyesine rağmen Emrullah Efendi, "maarifin temeli maarif-i ibtidaiyedir", yüzyılımız "tedrisat-ı ibtidaiye asrı"dır, demektedir.

Emrullah Efendi, Osmanlı hükûmetinin Maarif Nâzırı olduğu için osmanlı birliğini sağlamayı amaçlıyordu. Onun yaptığı pek çok reformların esas amacı, bütün Osmanlı vatandaşlarını Osmanlı okullarına çekebilmektir. İdadilerin "mekteb-i sultani"ye çevrilmesinde, azınlık okullarını sıkı bir denetimle devlet okullarına yaklaştırma çabasında hep bu ideal yatmaktadır. O, bazı eğitim kurumlarının, ülkenin genel çıkarları aleyhinde çalışmasını kabullenemiyordu.

Sâtı Bey

Sâtı Bey, eğitimi bir "telif iş" olarak görüyor. Eğitici psikolojik ve sosyal hayatın gereklerine göre, bu iki ilme (psikoloji ve sosyoloji) dayanarak eğitim yapılmalıdır. Duygu ile aklı, disiplin ile hareketi, samimiyet ile girişkenliği, ülkücülük ile iktisatperverliği aşırı yönlerine kaçmadan ferdin ruhunda birleştirmelidir.

Denge ve birleştirme, eğitimin her alanında söz konusudur. Millî eğitimde de geleneklere bağlılık ile yenilikleri izleme, vatan ile millet, millet ile insanlık sevgileri telif edilmelidir. Siyasî, millî, dinî, medenî, ailevi, şahsî ve meslekî idealler arasında rasyonel bir düzenleme ve denge kurulmalıdır.

Eğitici, hastaya ilaç veren doktor gibidir; hiçbir zaman ölçüyü kaçırmamalıdır. Eğitim, sadece ahlâk ve duygu eğitimi alanında millî olabilir ki, bu da eğitimin bir kısmıdır. Ona göre, Ziya Gökalp eğitime sınırlı bir anlam veriyor. Eğer eğitim mutlak millî olacaksa beden eğitimi gibi birçok eğitim dalları bunun dışında kalır. Sâtı Bey'e göre eğitim mutlak surette millî değildir; eğitimin millî bir bölümü vardır ama lâmillî bölümleri de vardır.

Sâtı Bey'e göre millî eğitimden önce milletin özellikleri incelenerek ortaya konmalıdır; o millet için gerekli ve mümkün olan bir ideal, bir gaye belirlemelidir ve sonra milleti bu gayeye ulaştırmak için izlenecek yol ve vasıtalar araştırılmalıdır. Gene ona göre, millî eğitim esir bir millete başka; egemen bir milletle başka, dağılmış ve toplu milletlerde başka; yani milletin hayatının çeşitli devrelerinde başka başka özellikler alır.

Sâtı Bey'e göre millî eğitim, vatan eğitimini aşmamalıdır. Gelişmeye engel bir muhafazakârlık şeklini almamalıdır. Yurtseverlik duygularını zayıflatan; vatandaş milletlere karşı saldırgan bir vaziyet alan; çağdaş gelişmenin gereklerine karşı çıkan bir millî eğitim zararlı olur.' Bize gereken millî eğitim, başka milletlerden nefret değil, kendi milletini sevmeye esas üzerine kurulmuş, gelişmeye açık bir millî eğitimidir.

Sâtı Bey, İsmayıl Hakkı Bey'in önerdiği, "eğitimin amacı üretici çocuklar yetiştirmek olmalıdır" ilkesine de karşı çıkmakta; üretim ve ekonominin eğitimde amaç ve ölçü olarak alınmaması gerektiği kanaatini belirtmektedir. Eğitimde ekonomiye en çok önem veren ülkelerde bile ekonominin bir amaç değil bir araç olduğuna işaret etmektedir.

Sâtı Bey, ilkokullarda öğretim, liselerde eğitim verilmesi önerisine de karşıdır. Ona göre çocukluk çağı doğrudan doğruya terbiyenin zamanıdır; duygular ve alışkanlıklar burada verilir.

Ancak gençlere ise fikirler verilmeli, kanaatler doğurtulmalıdır. Gençlik, "talim vasıtasıyla terbiye"nin zamanıdır.

Sâtı Bey, Türk düşünce hayatında "Batıcı" veya "Tanzimatçı" denilen gruptan idi. O, bu husustaki fikrini şöyle açıklıyordu:

"Tekâmül kanunlarını unutmayalım. Yüksek bir medeniyetle yanyana olan bir cemiyetin terakkisi, yalnız başına bir cemiyetin terakkisinden farklıdır. Bütün meyve ağaçları önce yabani idi. Şimdi yabaniyi tekâmül ettirmeye lüzum yok; tekâmül etmiş alıyoruz."

Birçok alanda bu böyle olduğu halde, Sâtı Bey, eğitim alanında Avrupa'nın aynen taklit edilmesini sakıncalı buluyor; eğitimin toplumla çok sıkı bağlarına işaret ederek kendi toplumsal bünyemize uygun Avrupaî unsurları almamız gerektiğini söylüyordu.

Sâtı Bey, eğitim tarihimizde Emrullah Efendi'nin "Tûba Ağacı Nazariyesi"ne ve Ziya Gökalp'in eğitim ve toplum anlayışına karşı çıkmaları ile tanınmıştır. Ona göre:

"Çürük bir tahsil-i ibtidaiye istinad edecek bir tahsil hiç bir zaman âlileşemez; hakikî bir zümre-i münevvere Tûba Ağacı gibi değil tabii ağaçlar gibi yetişir."

Bizim ülkemize eğitim Tûba Ağacı gibi getirilmek istendi; "kökleri tutturulmadan dalları etrafa yayılan bir ağaç" halinde kurulmaya başladı. Ama yüksekte başlamanın ne kadar mahzurlu olduğunu, kendi eğitim tarihimiz gösterdi.

Sâtı Bey'in eleştirdiği, Meşrutiyet eğitimcilerinin bütün eğitime ortaöğretim noktasından bakması idi. Altta öğretim dereceleri sağlam olmadan üsttekileri sağlamlaştırma imkânı yoktu. Bu nedenle eğitim ıslahatlarına ilköğretimden başlamak gerekiyordu.

Sâtı Bey'e göre ilköğretimin birinci amacı eğitim (terbiye)dir. Orada çocuklara ahlâkî, fikrî ve vatanî bir eğitim verilmelidir. Diğer öğretim kademelerinde fen öğretimine büyük bir önem vermeliyiz; çünkü bu olmadıktan sonra siyasî, sosyal ve fikrî eğitimimizi de yapamayız.

Geleceğimiz, eğitimimiz ve okullarımızın alacağı şekle ve duruma bağlıdır. Gerçek inkılâp ve sosyal değişiklikler ancak okullarda, eğitim ve öğretim aracılığıyla olacaktır.

Ziya Gökalp

Ziya Gökalp, eğitimin amaçları konusunda büyük oranda E. Durkheim'ın görüşlerini "Türkçeleştirerek" işe başlamıştır. Ona göre; "Terbiye, bir cemiyette yetişmiş neslin henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve hislerini vermesi demektir." Bu şekildeki bir eğitim, yaygın eğitim ve organize eğitim şekillerinde halk arasında ve okullarda olmaktadır.

Eğitimi, "ferdin içtimaileştirilmesi" olarak alan Ziya Gökalp'e göre, toplumların gelişmesi sonucu ortaya çıkan işbölümü ("taksim-i âmâl"), fertlerin muhtariyetini doğurmuştur. Çağımızın insanlarında ferdi şahsiyet esastır.

Hakikî ferdiyetler ancak millî fertlerdir, diğeri de jeneredir. O halde ... terbiyenin gayesi millî fertler yetiştirmektir. Millî fertler yetiştirmek ise, doğrudan doğruya `millet yapmak' demektir."

Eğitim, millî kültüre göre yetişmiş, onu temsil eden şahsiyet sahibi gençler yetiştirmelidir.

Ziya Gökalp, Fransız örneğinin Tanzimattan beri bizim eğitimimizi yanlış yola sürüklediği kanısındadır. Çünkü o, eğitimi "fertlerin millî kültüre intibakı" şeklinde tarif etmekte ve "medeniyetçi" Fransız eğitimine karşı kültürcü ve yüksek şahsiyet yetiştiren Anglosakson ve Alman eğitim sistemlerini beğenmektedir. Ziya Gökalp, milletin zekâ ve iradesini seçkin fertlerin ("güzide") temsil ettiğini savunmakta; milletin seviyesini millî dehânın seviyesi ile ölçmektedir.

Ziya Gökalp, eğitim olayına sosyal açıdan yaklaşmakta, fertlerin eğitiminde psikolojik unsurlar yerine sosyolojik unsurlar kullanmaktadır. Bu nedenle psikolojizm temsilcisi Sâti Bey ile uzun münakaşalar yapmıştır. Kendisi, ferdiyetçiliğe karşı toplumculuğu savunuyor gözükse de, eğitimde Ziya Gökalp'ın amacı şahsiyeti millî kültürle yoğrulmuş fertler yetiştirmektir. O, ferdiyetçiliği ikiye ayırmaktadır: 1) Aşağı ferdiyetçilik (fertçilik), Bunlar menfî şahsiyet peşindedirler. 2) Yukarı ferdiyetçilik (şahsiyetçilik). Gökalp, Almanya'da ve İngiltere'de hâkim olan bu "yüksek ferdiyetçilik"ten yanadır. Bu iki grubu "ferdiyetçilik" ve "şahsiyetçilik" olarak da adlandırmakta ve şöyle demektedir:

"Tam hakikatı, ferdiyetçilerin yarım gözü değil, ancak şahsiyetçilerin tam gözü görebilir."

Ziya Gökalp, eğitim bakımından milletlerin üç safhadan geçtiğini söylüyor: 1) Eğitimin kısmî. ve millî olduğu ilkel toplumlar; 2) Eğitimin millî değil milletler arası olduğu dinî toplumlar; 3) Eğitimin millî kültüre dayandığı modern milletler.

Türk milleti, modern milletler seviyesine çıkartılmalıdır. Önce okullarda çocuklara ve gençlere verilecek millî kültür kurulmalıdır. Bunu yapacak olan üniversite millî kültürü kurup geliştirdikten sonra liselere yayılmalıdır. "Emrullah Efendi'nin dediği gibi, ilim Tûba Ağacına benzer, maarif yukarıdan yayılır".

Kültür millîdir; kültürün, çocukların ruhlarına aşılmasından ibaret olan eğitimin de millî olması gerekir. Teknoloji ise lâmillîdir; o halde fen ve tekniğe ait bilgilerin öğretilmesi demek olan öğretim (talim) de lâmillî olmalıdır.

Bu bakımdan Ziya Gökalp, modern eğitimin millî kültüre dayanması gerektiğini; millî kültürün de milletin hayatından belirdiğini; Avrupa'dan kültür ve eğitim alamayacağımızı ileri sürmektedir. Ancak, fertlerin teknolojiye intibakı olan öğretim lâmillîdir ve bunu Avrupa'dan aynen almamız. Bu çerçevede öğretmen (muallim) fennin temsilcisidir, eğitici (mürebbi) millî kültürün temsilcisidir; profesör her ikisinin birden temsilcisi olmalıdır.

Gökalp, bu anlayış içerisinde İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) ile de tartışmalara girmekte; onun eğitimde amaç (örnek) olarak Avrupa'nın güçlü ülkelerini almamız, önerisine karşı milletlerarası medeniyete göre eğitim yapmanın hatalara neden olduğu; Türk çocuğunun modernleştirilmiş Türk kültürüne göre eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir. Gene İsmayıl Hakkı Bey'in `müstahsil yetiştirme' önerisini, "eğitimin fayda güdemeyeceğini, iktisadî faydaların eğitime ters amaç: gösterme olduğunu iddia etmiştir.

Kısaca, Gökalp'e göre maarifin iki amacı vardır: Eğitim konusunda kendi kültürümüzü modernleştirmek ve kültürel Türkçülük olarak bütün halka yaymak; öğretim kısmında Avrupa'daki fen ve teknolojiyi aynen almak!

M. Sabahattin Bey (Prens Sabahattin)

Sabahattin Bey'in esas gayesi, önceleri Osmanlı toplumunun, daha sonra da Türkiye'nin nasıl kurtarılacağıнын yolunu bulmaktır. Toplumunu kurtarma çabalarında esas rolü oynayanlardan birisi eğitim olacaktır. O günkü sefaletimiz, o günkü eğitimin çürüklüğünden geliyordu. Gerçi eğitimin özünü esasen sosyal yapı belirliyordu; ferdiyetçi toplumlarda eğitim etkin, ferdiyetçi olmayan toplumlarda ise etkisiz (pasif) idi. Ama gene de toplumla eğitim arasında sıkı bağlar vardı. Sosyal değişimin de önemli araçlarından biri idi.

Sabahattin Bey'e göre eğitim sistemi ve toplum yapısı değiştirilmezse -sivil ve askerî- bütün iyileştirme tasarıları kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur. Sırf politik tedbirlerle ülke kurtarılamaz; rejimin ismini ve kanunları değiştirmek yetmez. Ülkede bir sosyal değişiklik yapmak, fert fert insanları değiştirmek gerekir.

Eğitimin temel amacı; beden, düşünce ve ahlâk yönünden kişisel yetenekleri artırmaktır. Eğitimin iki asıl uygulayıcısı olan aile ve okul bunu ihmal ediyor. Aileler çocuklarına girişkenlik öğretecekleri yerde gelenek ve göreneğe bağlılık öğretiyor. Gelecek yerine geçmiş öğretiliyor ve çocukların ruhuna geçmişin dertleri yükleniyor. Halk ve gençler kendilerine güvenemedikleri için başkalarına bağılanıyor, haksızlıklara katlanıyor ve ahlâk düzeni de bozuluyor.

Sabahattin Bey'e göre, eğitimde Anglo-sakson modelini örnek almalıyız. Çünkü bu sistemde gençler, hiç kimsenin yardımı olmadan hayatlarını kazanabilecek bir kişisel girişkenlikle yetiştiriliyorlar. Türkiye'de ise, eskiden beri herkes sırtını devlete dayama eğilimindedir. Yeni okul sisteminin mezunları da hep devlet memuru olmayı amaçlıyorlar. Hükûmetlere muhtaç olmadan tarım, ticaret ve sanayi alanında başarılı olabilecek bireyler yetiştirmeliyiz. Memura dayalı eğitim sistemimizi, kuvvetli şahsiyetler yetiştirecek şekilde değiştirmeliyiz.

Sabahattin Bey, "terbiye-i milliyemizin mihverini görenekten teşebbüse çevrilmeli" diyordu. Toplumunu kurtarmak, toplumun sosyal yeteneğidir; bu da ancak "teşebbüs-ü şahsî" ile meydana gelebilir. İnsan ömrünün en kuvvetli zamanı okullarda harcanmaktadır; oysa burada kişiliği ezen bir görenek, kışla hayatı ve baskı vardır. Okullarımız, her zillate katlanacak âciz memurlar çıkarmadan başka işe yaramıyor; halbuki korkusuz, girişken, geleceğe yönelik insanlar yetiştirmeliyiz.

Okullarımızın amacı, İngiliz ve Amerikan okullarında olduğu gibi, "hayat mücadelesinde başarılı", her hususta kendine yeterli, bağımsız kişiler yetiştirmek olmalıdır. Toplumumuzun kurtuluşu özel girişkenliğin gelişmesi, özel hayatın düzenlenmesi ve desteklenmesi ile olur; bu da ferdiyetçi eğitimin yetiştirdiği üretici kişilerle sağlanır. Memur aydınların çoğalması Türk toplumunu kurtaramaz. Kültür, edebiyat, güzel san'atlar gibi alanlardaki gelişme de ancak üretici, girişken kişiler yetiştirdikten sonra olacaktır.

Eğitim ve öğretim kişiliğin gelişmesini sağlayacak, bunu verimli kılacak bir araç olmalıdır. Okulların kuruluş ve yönetimleri de mahallî hükûmetlere bırakılmalıdır. Devletçi bir eğitim, Sabahattin Bey' in hedeflediği gençleri yetiştiremez. Bu nedenle İngiliz tipi bir aile

yapısının eğitim ve öğretim işlerinde temel olmasını istemektedir. Sabahattin Bey, her türlü merkeziliğe karşıdır. Ona göre "merkeziyet, istibdadın kalıbıdır". İdare merkezi olduktan sonra, adı ne olursa olsun, sadece "istibdadın kemmiyeti" değişir. Bizdeki idarenin hep merkezî olması halkın geri plana itilmesine neden olmuştur. Osmanlı toplumunun kurtuluşu için hürriyet ve adalet temeline dayalı, güçlü ve bilimsel bir eğitim, bir "aydınlar zümresi" yetiştirecekti.

Osmanlı yönetim biçimi bütün ülkeyi merkez için çalışır hale koyuyor; oysa merkezdeki yönetim vilâyetleri güçlendirmek için çalışmalıdır. Toplumun kurtuluşu "kuvayı umumiyenin tahakkümüyle değil, teşebbüs-ü şahsinin gelişmesi" sayesinde olacaktır.

Sabahattin Bey, Türk düşünce hayatında ferdiyetçiliğin temsilcisi olmuştur. Ona göre, Batının gerçek üstünlüğünü sağlayan, aslında onun bireyci yapısı idi. Oradaki bütün fikri, siyasi ve ekonomik üstünlüklerin temelinde bu vardı. Bizim de Batılılaşmamız, kendi kendimizi yönetebilmemiz, gerçek hürriyete kavuşmamız için, ferdi girişkenlik ve ferdi haklar temeli üzerine bir toplum yapısı kurmamız gerekiyordu.

3. Eğitimin amaçları konusunda dört düşünürün karşılaştırılması

20. yüzyıl ilk çeyreğinde, özellikle de 1908-1924 arasında konferanslar, makaleler ve kitaplar vasıtasıyla açıklanmış bu düşüncelere toplu olarak baktığımızda, şu karakteristikleri tespit etmek mümkündür.

a) Ayrı noktalar

Emrullah Efendi ve Sâti Bey, eğitim reformlarına nereden başlanılacağı konusunda, teorik olarak tamamen ayrı düşünüyorlardı. Emrullah Efendi'nin, ıslahata yukarıdan başlaması gerektiğini işleyen Tûba Ağacı Nazariyesi'nin en şiddetli eleştiricisi Sâti Bey idi. Ancak uygulamada, Emrullah Efendi ilkokul öğretmenini yetiştirmede önemli hamleler yaparken, Sâti Bey de kendisine çok aşağı düzeyde teslim edilen İstanbul Dârülmuaallimini' ni kısa sürede bir yüksek okul düzeyine çıkartmıştı.

Emrullah Efendi, yönetimde merkeziyetçiliği savunur; İttihat ve Terakki Partisi'nin Maarif Nâzırı ve ideologu olarak bu politikayı geliştirirken, politikadaki karşıtları grubundan olan M. Sabahattin Bey adem-i merkeziyet politikasını benimsiyor ve her alanda bu tür yönetimin uygulanmasını istiyordu.

Sâti Bey ve Ziya Gökalp arasında gerek esasta gerek uygulamada bazı önemli farklar vardı. Ziya Gökalp'in eğitimin millî, öğretimin lâmillî olması formülünü Sâti Bey kabul etmiyor; eğitim kısmen millî olduğunu, yapılan bir işe bu şekilde iki amaç gösterip iki ad vermenin doğru olmayacağını belirtiyordu. Bu iki düşünürün millî eğitim anlayışları da değişikti. Gökalp, millî eğitimin temeli olarak kültürel Türkçülüğünü ortaya koyarken kendisi Arap milliyetçisi olan Sâti Bey, bu hususta teoriden öte gidemiyordu.

Ziya Gökalp, ilkokullarda öğretim, liselerde eğitim yapılmasını isterken Sâti Bey tam tersini önermekte; liselerin öğretim, ilkokulların eğitim yapılmasını istemektedir.

Sâti Bey ve Ziya Gökalp'in esas tartışmaları, âdeta Avrupa'daki sosyolojizm -psikolojizm tartışmalarının Türkiye'ye yansması gibidir. 1918 yılında bu iki görüş seviyeli bir tartışmaya

girmiş; ancak karşılıklı suçlamaların dışında Sâtı Bey'in eğitimde ve insan yaşayışında sosyal görüşlere değer verdiği; Ziya Gökalp'in de bireyci olmamakla birlikte, toplumların kültür ve uygarlığının iyi yetiştirilmiş güzidelerin dâhilerin ruhlarında yansıdığını belirttiğini görüyoruz.

Ama buna rağmen, Ziya Gökalp, M. Sabahattin tarzında bir bireyciliği (ferdiyetçiliği) değil toplumculuğu savunmuştur.

b) Ortak noktalar

Emrullah Efendi'nin bir 'eğitim politikası prensibi' ve amaç olarak koyduğu "Tûba Ağacı Nazariyesi", Türkiye'nin o zamanki durumunu ve âcil ihtiyaçlarını değerlendiren bazı düşünürlerce ve bu arada Emrullah Efendi'den sonra İttihat ve Terakki'nin ideologu olan (parti programını hazırlayan) Ziya Gökalp tarafından benimsenmiş ve savunulmuştur.

Emrullah Efendi ve Sâtı Bey, eğitimin bir telif ve denge olduğu noktasında aynı düşünüyorlardı ve öğretmen yetiştirme konusunda Türk Eğitim tarihinde başarılı ve uyumlu bir çalışmanın örneğini de vermişlerdi.

Sâtı Bey ile Ziya Gökalp, birçok noktalarda aynı düşüncelerine rağmen, e